

Handel ludźmi w świetle polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych

Wolnym jest ten, kto nie został zniewolony przez żadną nikczemność

Cyceron

1. Wstęp

Mimo zakazania handlu niewolnikami przez Wielką Brytanię w 1807 r. (największe imperium kolonialne świata), następnie wydania Traktatu Londyńskiego w 1843 r. w sprawie Zniesienia Handlu Niewolnikami w Afryce, a także zniesienia niewolnictwa przez Kongres Wiedeński i w wyniku wojny secesyjnej w Stanach Zjednoczonych proceder handlu ludźmi nie ustał, a wręcz przeciwnie – nasilił się. Zdaniem Beate Andrees, eksperta Międzynarodowej Organizacji Pracy, „w historii XX i XXI w. miliony ludzi było (i jest) zmuszanych do pracy wbrew swojej woli, w upokarzających i niehumanitarnych warunkach”¹. To haniebne zjawisko nie ominęło niestety także ziem polskich, dotykając Polki i Polaków.

Handel kobietami na przełomie XIX i XX w. rozkwitł również na masową skalę na ziemiach polskich. Także w okresie międzywojennym Polska stała w pierwszym szeregu państw dostarczających tzw. żywy towar na rynki światowe, przede wszystkim do krajów południowej i środkowej Ameryki. Około 40% prostytutek w domach publicznych w Ameryce Południowej, szczególnie w Argentynie i Brazylii, pochodziło z Polski. W Argentynie nazwa „polacca” była synonimem prostytutki².

Karalność handlu ludźmi (konkretnie kobietami i dziećmi) w prawie polskim była przewidziana od początku odzyskania przez Polskę niepodległości, zanim doczekaliśmy się pierwszego polskiego kodeksu karnego. Przede wszystkim należy zwrócić tu uwagę

¹ B. Andrees, *Praca przymusowa jako forma handlu ludźmi*, [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006, s. 191 i n.

² B. Koreywo, *Dwie moralności a walka z nieprawem*, Poznań 1925, s. 8-13; S. Raczyński, *Handel kobietami i dziećmi*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1930, R. LVIII, nr 40, s. 567; H. Siemieńska, *Stan walki z nieprawem*, Warszawa 1933, s. 2.

na rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 29 lipca 1927 r. o karach za handel kobietami i dziećmi (Dz.U. RP Nr 70, poz. 614). Przepisy tego rozporządzenia wprowadziły stosowne zmiany w przepisach dotyczących handlu kobietami i dziećmi w ustawie karnej austriackiej z 1852 r.³ oraz kodeksach karnym niemieckim z 1871 r.⁴ i rosyjskim z 1903 r.⁵ Odpowiedzialność za to przestępstwo w tych przepisach na ogół łączono z walką z nierządem⁶.

2. W kodeksie karnym z 1932 r.

Handel ludźmi w kodeksie z 1932 r.⁷ był ściśle powiązany z uprawianiem nierządu. Tak też pojmował to ustawodawca w art. 211 k.k., który przewidywał odpowiedzialność karną dla każdego, kto wywoził z kraju inną osobę w celu przeznaczenia jej do uprawiania zawodowego nierządu. Mimo że przestępstwo określone w art. 211 k.k. odnosiło się głównie do handlu kobietami, zastosowanie tego przepisu było także przypisane do handlu mężczyznami na ogół nie w celu uprawiania nierządu, lecz wykorzystania do niewolniczej pracy. Z postacią kwalifikowaną przestępstwa określonego w art. 211 k.k. mieliśmy do czynienia, gdy jego sprawca dopuścił się go w stosunku do własnej żony, dziecka, pasierba, wnuka, osoby oddanej mu pod nadzór, w opiekę lub na wychowanie, albo względem nieletniego poniżej lat 21. Zgodnie z art. 211 k.k. odpowiedzialności podlegała osoba, która wywozła z kraju inną osobę. Była to odpowiedzialność węższa niż w przypadku prawa międzynarodowego, które uznawało w powyższym

³ Według § 95 kodeksu austriackiego w cesarstwie austriackim nie była dozwolona niewola ani wykonywanie odnoszącej się do niej władzy. Każdy niewolnik stawał się wolny z chwilą znalezienia się na ziemi cesarsko-austriackiej lub na okręcie austriackim. Ponadto osoba będąca niewolnikiem odzyskiwała wolność, jeżeli ze względu na jakikolwiek tytuł został oddany poddanemu cesarstwa. Każdy poddany cesarstwa, który nabytemu przez siebie niewolnikowi zabraniał używania osobistej wolności albo utrzymywał w stanie niewolnictwa poprzez pozbycie się go w kraju lub za granicą, podlegał karze; J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011, s. 30; M. Mozgawa, *Handel ludźmi (art. 189a KK)*, [w:] A. Marek (red.), *System prawa karnego*, t. 10. *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2012, s. 392.

⁴ Par. 234 kodeksu niemieckiego stanowił, iż odpowiedzialność karną ponosi ten, kto podstępem, groźbą lub przemocą człowiekiem owdładnął po to, by go w bezradnym położeniu porzucić lub oddać w niewolę, poddaństwo lub w obcą posługę wojenną albo okrętową; J. Jurewicz, *op. cit.*, s. 29-30; M. Mozgawa, *op. cit.*, s. 391-392.

⁵ Art. 501 rosyjskiego kodeksu stanowił, że odpowiedzialności karnej podlegała osoba winna sprzedania lub oddania człowieka do niewoli, handlu murzynami, bezpośredniego lub pośredniego udziału w takim handlu, w przygotowaniu lub uzbrojeniu okrętu do takiego handlu; J. Jurewicz, *op. cit.*, s. 29; M. Mozgawa, *op. cit.*, s. 391.

⁶ Por. R. Antonów, *Polskie zmagania z handlem kobietami i dziećmi na przełomie XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia polityczne, prawne i społeczne*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 1903, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, t. 41, nr 1, s. 73-75.

⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz. U. RP Nr 60, poz. 571).

przypadku za handel „żywym towarem” również w przypadku, gdy ofiara nie opuściła własnego kraju lub miejsca zamieszkania, a została zmuszona do uprawiania nierządu. Co ciekawe, rozwiązanie takie do prawa międzynarodowego zostało wprowadzone na kongresie w Londynie w 1927 r. na wniosek delegacji polskiej⁸.

Handel ludźmi od początku swojego powstania łączył się także na ogół ze stanem niewolnictwa. Karalność jego była również przewidziana w art. 249 k.k., który przewidywał odpowiedzialność karną danej osoby w przypadku oddania przez nią innej osoby w stan niewolnictwa, uprawiania handlu niewolnikami lub uczestnictwa w przedsiębiorstwie z tym związanym. Twórcy kodeksu karnego z 1932 r. byli przeciwni wprowadzeniu tego przepisu do kodeksu. Uczynili to jedynie ze względu na zobowiązania międzynarodowe Polski, konkretnie wynikające z Konwencji Genewskiej z 1926 r. Dokonali tego niemalże dosłownie, przejmując w art. 249 k.k. formułę dotyczącą niewolnictwa przyjętą w traktatach międzynarodowych⁹.

Handel niewolnikami stanowił według art. 9 k.k.¹⁰ *delictum iuris gentium*, karane w Polsce bez względu na miejsce popełnienia tego przestępstwa i bez względu na obywatelstwo jego sprawcy. Obowiązywała tu bowiem zasada represji wszechświatowej. Warto zwrócić także uwagę na przewidziany w art. 249 k.k. zwrot „oddanie w stan niewolnictwa”. Oznaczał on spowodowanie, że człowiek, dotychczas wolny, stawał się przedmiotem obcej własności. Warunkiem takiego przejścia ze stanu wolności do stanu niewolnictwa – zdaniem Juliusza Makarewicza – było istnienie takiego systemu prawa prywatnego, które uznawało niewolnictwo jako instytucję prawną i własność na człowieku jako dopuszczalną¹¹.

Zdaniem niektórych komentatorów kodeksu przepis ten był zbędny. Z łatwością bowiem dałby się pomieścić w ramach przepisu, który przewidywał odpowiedzialność karną za pozbawienie kogoś wolności (art. 248 k.k.). To, że w kodeksie handel niewolnikami ujęto odrębnie, wynikało z dostosowania się polskiego ustawodawcy do istniejących w tym względzie zobowiązań międzynarodowych¹².

⁸ S. Raczyński, *op. cit.*, s. 568.

⁹ M. Olesiuk-Okomska, *Kodeksowe regulacje przestępstwa handlu ludźmi w świetle zobowiązań międzynarodowych Polski*, [w:] A. Pytko, M. Szala (red.), *Prawno-społeczne aspekty życia człowieka*, Lublin 2017, s. 34.

¹⁰ Art. 9 k.k. Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca, którego nie postanowiono wydać, w razie popełnienia przez nich zagranicą następujących przestępstw: c) handlu niewolnikami, d) handlu kobietami lub dziećmi.

¹¹ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932, s. 347.

¹² K. Sobolewski, A. Laniewski, *Polski kodeks karny z 11. VII. 1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymaniami w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem*, Lwów 1932, s. 131.

Polskie regulacje odnoszące się do handlu ludźmi zawarte w kodeksie karnym z 1932 r. zawężyły karalność za przestępstwa z nimi związane w porównaniu do ratyfikowanych przez Polskę konwencji międzynarodowych, które przewidywały ją znacznie szerszą¹³.

3. W kodeksie karnym z 1969 r.

W kodeksie karnym z 1969 r. nie było przepisu dotyczącego handlu niewolnikami bądź ludźmi, uznano bowiem, że jest to przestępstwo nieaktualne w Polsce. Za to w przepisach wprowadzających kodeks karny w art. VIII przewidziano handel niewolnikami, a w art. IX – handel kobietami i dziećmi¹⁴. Art. VIII wspomnianych przepisów przewidywał odpowiedzialność karną za „powodowanie oddania innej osoby w stan niewolnictwa albo uprawiania handlu ludźmi”. Zaś art. IX przewidywał odpowiedzialność za: 1) dostarczanie, zwabianie lub uprowadzanie w celu uprawiania nierządu innej osoby, nawet za jej zgodą (§ 1); 2) uprawianie handlu kobietami, nawet za ich zgodą, albo dziećmi (§ 2)¹⁵.

Zawarcie w art. VIII p.w.k.k. oddania innej osoby w stan niewolnictwa oraz handel niewolnikami stanowiło wykonanie zobowiązań Polski wynikające z przyjętych konwencji międzynarodowych w sprawie niewolnictwa z dnia 25 września 1926 r. (Dz.U. RP z 1931 r. Nr 4, poz. 21) i konwencji w sprawie zniesienia niewolnictwa, handlu niewolnikami oraz instytucji i praktyk zbliżonych do niewolnictwa z dnia 7 września 1956 r. (Dz. U. z 1963 r. Nr 33, poz. 185).

Natomiast przewidziana w art. IX § 2 p.w.k.k. odpowiedzialność karna za uprawianie handlu kobietami lub dziećmi była następstwem podpisania przez Polskę porozumienia międzynarodowego z dnia 18 maja 1904 r. w sprawie zwalczania handlu białymi niewolnikami oraz konwencji z dnia 4 maja 1910 r. o zwalczaniu handlu białymi niewolnikami, z dnia 3 września 1921 r. o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi, z dnia 11 października 1933 r. o zwalczaniu handlu kobietami pełnoletnimi i konwencji z dnia 21 marca 1950 r. o zwalczaniu handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji (Dz. U. z 1952 r. Nr 13, poz. 78 i Nr 41, poz. 278).

Inkorporowane przez Polskę akty prawa międzynarodowego dotyczące zwalczania handlu ludźmi, w obrębie obowiązujących w poszczególnych państwach porządków prawnych, pozostawiały ich sygnatariuszom dużo swobody zarówno co do terminu, jak

¹³ S. Glaser, *Międzynarodowe zwalczanie handlu żywym towarem a polski kodeks karny*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1938, R. LXV, nr 9, s. 131.

¹⁴ W. Świda, *Prawo karne*, Warszawa 1978, s. 99; Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające kodeks karny (Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 95).

¹⁵ M. Mozgawa, *op. cit.*, s. 393.

i sposobu ich implementacji, która czasami odbiegała od ducha wspomnianych aktów prawa międzynarodowego¹⁶. Można to niestety także odnieść również w stosunku do Polski.

Pośrednio jednak kodeks karny przewidywał odpowiedzialność za handel niewolnikami. Miało to miejsce przy okazji odpowiedzialności karnej przewidzianej zgodnie z art. 165 k.k. za pozbawienie kogoś wolności. Jeżeli bowiem pozbawienie wolności polegało na oddaniu innej osoby w stan niewoli lub na uprawianiu handlu niewolnikami (art. XIII p.w.k.k.), to wówczas przestępstwo to trwało tak długo, dopóki trwał stan przez nie wytworzony, a więc osoba oddana w stan niewolnictwa z niego się nie uwolniła, odzyskując wolność¹⁷.

Odrębne uregulowanie w kodyfikacji karnej z 1969 r. zachowań związanych z przymusową prostytucją, handlem kobietami i niewolnictwem nie stanowiło rozwiązań optymalnych¹⁸, będąc przyczyną kłopotów ze zwalczaniem procederu, który wbrew twierdzeniom oficjeli politycznych wcale nie zanikł w okresie, gdy Polska była państwem socjalistycznym.

4. W kodeksie karnym z 1997 r.

Odpowiedzialność za handel ludźmi przewidziana jest również w kodeksie karnym z 1997 r.¹⁹ w art. 189a, zgodnie z którym grozi za nie kara pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Do czasu nowelizacji kodeksu z dnia 20 maja 2010 r., która weszła w życie od dnia 8 września 2019 r., przestępstwo handlu ludźmi było jednym z przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu przewidzianych w tym kodeksie, stanowiąc art. 253 § 1 k.k.²⁰ Można zadać pytanie: co ma przestępstwo handlu ludźmi do przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu? Nic. Zdaniem przedstawicieli doktryny znalazło się tam, gdyż rozdział ten był rozdziałem, w którym zgromadzono przestępstwa, których nie można było, nic nie uchybiając regułom systematyki, zamieścić w żadnym z pozostałych rozdziałów części szczególnej kodeksu²¹. W wyniku wspomnianej nowelizacji zostało ono jednak przerzucone do rozdziału kodeksu zawierającego przestępstwa

¹⁶ P. Fiktus, *Kilka uwag na temat wybranych aspektów prawnych dotyczących niewolnictwa i handlu ludźmi*, [w:] A. Bator, M. Jabłoński, M. Maciejewski, K. Wójtowicz (red.), *Współczesne koncepcje ochrony wolności i praw podstawowych*, Wrocław 2013, s. 75.

¹⁷ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971, s. 385.

¹⁸ Z. Lasocik, *O handlu ludźmi w Polsce, czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii” 2012, t. XXXIV, s. 494.

¹⁹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553).

²⁰ Art. 253 § 1 k.k. Kto uprawia handel ludźmi, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3.

²¹ J. Jurewicz, *op. cit.*, s. 9.

przeciwko wolności i spenalizowane w art. 189a k.k., co było słusznym posunięciem²². Uregulowania zawarte w art. 253 § 1 k.k. budziły także liczne protesty i głosy krytyki ze strony środowisk zajmujących się handlem ludźmi, które zarzucały im zbyt dużą ogólnikowość, niejasność i liczne wątpliwości natury prawnej²³.

Do 2010 r. pojęcie handlu ludźmi w kodeksie karnym nie było zdefiniowane. Nastąpiło to dopiero w wyniku wspomnianej nowelizacji kodeksu z 2010 r. i wprowadzenia do niego art. 115 § 22 k.k., zawierającego jego legalną definicję.

Zgodnie z tym przepisem handlem ludźmi jest werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej;
- 2) uprowadzenia;
- 3) podstępu;
- 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego pojmowania przedsiębranego działania;
- 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności;
- 6) udzielenia lub przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej albo jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór nad inną osobą w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy.

Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet, gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt 1-6.

Definicja ta – zdaniem Jacka Giezka – ściśle koresponduje z definicjami handlu ludźmi występującymi w aktach prawa międzynarodowego²⁴. Wadą jej jest natomiast to, że recypowano w niej terminologię zastosowaną w tych aktach, zamiast skorzystać z polskiej. Warto dodać, że przepisy wspomnianego art. 115 § 22 k.k. mają także zastosowanie do cudzoziemców, ofiar handlu ludźmi, przebywających na terytorium Polski; jednakże ochrona z nich wynikająca jest uzależniona od spełnienia przez nich pewnych warunków²⁵.

²² Szczegółowe porównanie art. 189a do art. 253 k.k., zob. O. Sitarz, *Na ile przepisy prawa karnego dotyczące handlu ludźmi pozwalają na skuteczną ich ochronę?*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary handlu ludźmi*, Warszawa 2014, s. 74-76.

²³ J. Berg, *Przestępstwo handlu ludźmi – charakterystyka zjawiska*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2016, R. 15, nr 1, s. 125-126.

²⁴ J. Giezek, *Komentarz do art. 115 KK*, [w:] *idem* (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 712.

²⁵ Art. 195 ust. 1 pkt 5-6 ustawy z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 35).

Ustawodawca, wprowadzając do kodeksu karnego z 1997 r. przepis o odpowiedzialności za handel ludźmi, był niekonsekwentny. W przepisach bowiem wprowadzających do tego kodeksu²⁶, w art. 8 pozostawił przepisy o odpowiedzialności za oddanie innej osoby w stan niewolnictwa albo uprawianie handlu niewolnikami, zamiast zawrzeć je w jednym rozdziale. Nie zmieniono tego usytuowania nawet przy okazji nowelizacji kodeksu w roku 2010²⁷.

Tak jak same rodzaje handlu ludźmi przyjęte w definicji w art. 115 § 22 k.k. mogą przybierać różne formy, tak również przestępstwo handlu ma niekiedy istotne związki z innymi przestępstwami. Są to w pierwszej kolejności związki z następującymi przestępstwami: 1) nierząd z małoletnim poniżej lat 15 (art. 200 k.k.); 2) pornografia z udziałem małoletniego poniżej lat 15 (art. 202 k.k.); 3) zmuszanie do prostytucji (art. 203 k.k.); 4) stręczycielstwo, kuplerstwo i sutenerstwo (art. 204 §§ 1, 2 i 3 k.k.); 5) nielegalna adopcja (art. 211a k.k.); 6) udział w zorganizowanej grupie przestępczej (art. 258 § 1-4 k.k.). Zaś sposób ich popełnienia może łączyć je z przestępstwem: a) oszustwa (art. 286 § 1 k.k.), b) ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu (art. 156 k.k.), c) rozstrojem zdrowia (art. 157 k.k.), d) uszkodzeniem ciała dziecka poczętego (art. 158 k.k.), e) pozbawieniem wolności (art. 189 k.k.), f) groźbą popełnienia przestępstwa (art. 190), g) zmuszaniem do określonego działania (art. 191 k.k.), h) posługiwaniem się cudzymi dokumentami tożsamości (art. 275 k.k.), i) kradzieżą rzeczy ruchomych (art. 278 k.k.), j) kradzieżą rozbójniczą (art. 280 k.k.), k) nielegalnym przekroczeniem granicy (art. 264 k.k.), l) fałszerstwem dokumentów (art. 270 k.k.), oraz przestępstwami przewidzianymi w ustawie z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 852, 1655, 1818, z 2020 r. poz. 322), zwłaszcza dotyczącymi obrotu narkotykami i innymi przepisami karnymi²⁸. Powiązania z powyższymi przestępstwami spowodowały, że przestępstwo handlu ludźmi stało się jednym z najważniejszych wyzwań, jakie stanęły przed polskimi organami wymiaru sprawiedliwości.

5. Zakończenie

Przestępstwo handlu ludźmi współcześnie ma o wiele bardziej skomplikowaną strukturę niż dawniej. Dzisiaj przestępstwo handlu ludźmi jest przestępstwem wieloczynowym – jak stwierdził w wyroku z dnia 16 maja 2012 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu

²⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 554).

²⁷ J. Jurewicz, *op. cit.*, s. 33.

²⁸ E.M. Guzik-Makaruk, *Handel ludźmi – studium przypadku*, [w:] I. Nowicka, D. Mocarska (red.), *Współczesne problemy prawa*, t. 1, Szczepko 2015, s. 78-79.

(II AKa 121/12) – na które składać się może kilka różnych zachowań mających na celu realizację jego znamion²⁹.

Walka z handlem ludźmi jest ważna nie tylko dla ludzi, którzy stali się przedmiotem tego handlu, ale również dla poszczególnych państw, godzi on bowiem bezpośrednio w ich bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe. W przypadku Polski zagrożenie to występuje nieprzerwanie od dokonania się transformacji ustrojowej po 1989 r. Paradoksalnie zmiany, jakie dokonały się w Polsce po 1989 r., przyczyniły się do tego, że zjawisko handlu ludźmi przybrało na sile³⁰. W XXI w. mamy do czynienia niemal z wszystkimi formami wyzysku, jakie występowały w historii świata, oraz nowymi – bardziej podstępными, kiedyś nieznanymi. Handel ludźmi współcześnie jest utożsamiany z niewolnictwem³¹. Na szczególne potępienie i wzmożoną walkę zasługuje zwłaszcza handel dziećmi, stanowiący jedną z największych hańb współczesnego świata. Dotyczy bowiem osób, które ze względu na swoją bezbronność wobec tego procederu powinny być podmiotem specjalnej ochrony³².

Pomimo podejmowanych od ponad stu lat prób zlikwidowania wspomnianego procederu handlu ludźmi oraz faktu, że ustawy karne dawały (dają) możliwość skutecznego jego zwalczania, nie udało się tego patologicznego zjawiska wyeliminować. Skuteczne bowiem zwalczanie handlu ludźmi wymaga zorganizowanej akcji międzynarodowej³³.

W zakresie handlu ludźmi cofnęliśmy się co najmniej o dwieście lat, do Deklaracji odnoszącej się do Powszechnej Abolicji Handlu Niewolnikami, przyjętej na Kongresie Wiedeńskim w 1815 r., która uznała, że handel niewolnikami jest postrzegany przez oświeconych ludzi w każdym czasie jako sprzeczny z zasadami humanizmu i powszechnej moralności³⁴.

²⁹ LEX nr 1165159.

³⁰ J. Berg, *op. cit.*, s. 116.

³¹ R. Antonów, *Handel ludźmi a bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3549, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2012, t. 35, nr 4, s. 78; *idem*, *Problem handlu ludźmi w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Kierunki badań*, [w:] M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa (red.), *Prawo życia i śmierci*, Wrocław 2013, s. 142, 149-150.

³² K. Liżyńska, A. Płońska, *Analiza obowiązujących w polskim prawie karnym unormowań dotyczących procederu handlu dziećmi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2013, R. LXXV, z. 3, s. 85-86.

³³ S. Raczyński, *op. cit.*, s. 567.

³⁴ J. Jurewicz, *op. cit.*, s. 187.

Bibliografia

Akty prawne

- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. – Kodeks karny (Dz. U. RP Nr 60, poz. 571).
- Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Przepisy wprowadzające kodeks karny (Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 95).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Przepisy wprowadzające Kodeks karny (Dz. U. z 1997 r. Nr 88, poz. 554).
- Ustawa z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (t. j. Dz. U. z 2020 r. poz. 35).

Literatura

- Andrees B., *Praca przymusowa jako forma handlu ludźmi*, [w:] Z. Lasocik (red.), *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, Warszawa 2006.
- Antonów R., *Handel ludźmi a bezpieczeństwo człowieka we współczesnym świecie*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 3549, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2012, t. 35, nr 4.
- Antonów R., *Polskie zmagania z handlem kobietami i dziećmi na przełomie XIX i XX wieku. Wybrane zagadnienia polityczne, prawne i społeczne*, Acta Universitatis Wratislaviensis No 1903, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2019, t. 41, nr 1.
- Antonów R., *Problem handlu ludźmi w Polsce na przełomie XX i XXI wieku. Kierunki badań*, [w:] M. Sadowski, A. Spychalska, K. Sadowa (red.), *Prawo życia i śmierci*, Wrocław 2013.
- Bafia J., Mioduski K., Siewierski M., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1971.
- Berg J., *Przestępstwo handlu ludźmi – charakterystyka zjawiska*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu Warszawskiego” 2016, R. 15, nr 1.
- Fiktus P., *Kilka uwag na temat wybranych aspektów prawnych dotyczących niewolnictwa i handlu ludźmi*, [w:] A. Bator, M. Jabłoński, M. Maciejewski, K. Wójtowicz (red.), *Współczesne koncepcje ochrony wolności i praw podstawowych*, Wrocław 2013.
- Giezek J., *Komentarz do art. 115 KK*, [w:] J. Giezek (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Glaser D., *Międzynarodowe zwalczanie handlu żywym towarem a polski kodeks karny*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1938, R. LXV, nr 9.
- Guzik-Makaruk E.M., *Handel ludźmi – studium przypadku*, [w:] I. Nowicka, D. Mocarska (red.), *Współczesne problemy prawa*, t. 1, Szczecino 2015.

- Jurewicz J., *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie ponadnarodowym*, Łódź 2011.
- Koreywo B., *Dwie moralności a walka z nieprawem*, Poznań 1925.
- Lasocik Z., *O handlu ludźmi w Polsce, czyli o ewolucji zjawiska i budowie systemu jego eliminowania*, „Archiwum Kryminologii” 2012, t. XXXIV.
- Liżyńska K., Płońska A., *Analiza obowiązujących w polskim prawie karnym unormowań dotyczących procedury handlu dziećmi*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2013, R. LXXV, z. 3.
- Makarewicz J., *Kodeks karny z komentarzem*, Lwów 1932.
- Mozgawa M., *Handel ludźmi (art. 189a KK)*, [w:] A. Marek (red.), *System prawa karnego*, T. 10. *Przestępstwa przeciwko dobrom indywidualnym*, Warszawa 2012.
- Olesiuk-Okomska M., *Kodeksowe regulacje przestępstwa handlu ludźmi w świetle zobowiązań międzynarodowych Polski*, [w:] A. Pytka, M. Szala (red.), *Prawno-społeczne aspekty życia człowieka*, Lublin 2017.
- Raczyński S., *Handel kobietami i dziećmi*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1930, R. LVIII, nr 40.
- Siemieńska H., *Stan walki z nieprawem*, Warszawa 1933.
- Sitarz O., *Na ile przepisy prawa karnego dotyczące handlu ludźmi pozwalają na skuteczną ich ochronę?*, [w:] L. Mazowiecka (red.), *Ofiary handlu ludźmi*, Warszawa 2014.
- Sobolewski K., Laniewski A., *Polski kodeks karny z 11. VII. 1932 r. wraz z prawem o wykroczeniach, przepisami wprowadzającymi i utrzymanymi w mocy przepisami kodeksu karnego austriackiego, niemieckiego, rosyjskiego i skorowidzem*, Lwów 1932.
- Świda W., *Prawo karne*, Warszawa 1978.

Streszczenie: Handel ludźmi jest jednym z deliktów, z którym mamy do czynienia na ziemiach polskich od najdawniejszych czasów. Handel kobietami pozostawał głównie w związku z prostytucją, natomiast handel mężczyznami z wykorzystaniem w niewolniczej pracy. Zjawisko to było przedmiotem regulacji wszystkich polskich dwudziestowiecznych kodyfikacji karnych. Oprócz rozwiązań kodeksowych wpływ na walkę z handlem ludźmi miały także zobowiązania przyjęte przez Polskę wynikające z prawa międzynarodowego. Walkę z handlem ludźmi komplikuje również fakt powiązania tego deliktu z innymi najpoważniejszymi przestępstwami przewidzianymi w prawie karnym. Czynniki te powodują, że działania mające na celu zniesienie handlu ludźmi są nie w pełni skuteczne.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, kodeks karny, niepraw, niewolnictwo, odpowiedzialność karna